

משמרות ומעמדות

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: צוֹ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת קַרְבְּנֵי לַחֲמֵי לְאִשֵּׁי רִיחַ נִיחָחֵי תִשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ: (במדבר כח א-ב).¹

משנה מסכת תענית פרק ד משניות ב, ג

אלו הן מעמדות? לפי שנאמר: "צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי" (במדבר כח א-ב). וכי היאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו?² התקינו נביאים הראשונים עשרים וארבע משמרות; על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלם של כהנים של לויים ושל ישראלים.³ הגיע זמן המשמר לעלות, כהנים ולויים עולים לירושלם, וישראל שבאותו משמר מתכנסין לעריהן וקוראין במעשה בראשית.⁴ ואנשי המעמד היו מתעניין ארבעה ימים בשבוע מיום שני ועד יום חמישי. ולא היו מתעניין ערב שבת, מפני כבוד השבת; ולא באחד בשבת, כדי שלא יצאו ממנוחה ועונג ליגיעה ותענית וימותו.⁵ ביום הראשון – "בראשית ברא" ו"יהי רקיע".⁶ בשני – "יהי רקיע" ו"יקוו המים".⁷ בשלישי – "יקוו המים" ו"יהי מאורות".⁸ ברביעי – "יהי מאורות" ו"ישרצו המים".⁹ בחמישי – "ישרצו המים" ו"תוצא הארץ".¹⁰ בששי –

¹ ככה נפתחת פרשת קרבנות המועדות, המפרטת את קרבנות החובה (קרבנות הציבור), המוספים, שהיו קרבים בכל חג ומועד. (ונוספו עליהם קרבנות היחיד, כמו עולת ראייה ושלמי חגיגה שבהם "איש כנדבת ידו"). אך לפני כולם בא קרבן תמיד הקרב בכל יום בשחרית ובין הערביים, כולל בחגים ומועדים ואף דוחה את השבת. ומכאן הביטוי: "תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם".

² נראה שהדקדוק הוא מהשילוב של תחילת הפסוק: "צו את בני ישראל" והמשכו: "תשמרו להקריב לי במועד". והרי שמירת המקדש ועבודתו מסורים לכהנים (ראה דברינו [ושמרתם את משמרת](#) בפרשת אחרי מות), והיאך ישראל מצוים על שמירת עבודת הקרבנות? (כך עולה ממפרשי המשנה שם ואולי לכך גם מכוון רש"י בפירושו לפסוק שלנו, ראה שם). אך הכלל שהאדם חייב להיות נוכח בשעת הקרבת קרבנו, שהמשנה נוקטת כדבר פשוט וברור, הוא נכון לקרבן יחיד, ולא הגיוני שיחול על הציבור. לפיכך נראה, שלמרות הדקדוק שהצענו, כל זה הוא אסמכתא ושאלת המשנה היא ריטורית. העיקר הוא שתהיה לציבור הכללי, חוץ מהכהנים המשרתים בקודש, נציגות ונוכחות יום-יומית בבית המקדש. נראה שזה הרעיון העיקרי שהמשנה מבקשת להציג כאן וזה שורש המעמדות שהיו בבית המקדש והשאלה מהפסוק היא מעין פתיחה מהמקרא.

³ מקור המעמדות הוא במשמרות. בחלוקת הכהנים למשמרות, שנראה להלן, והרעיון של סבב שבועי בעבודת בית המקדש, היינו שותפות כל הכהנים והלוויים שגרים בארץ ולא רק אלה שזכו לגור קרוב למקדש בירושלם. שותפות פנימית זו של שבט לוי והכהונה מביאה גם לשותפות כלל ישראל. מכאן ואילך, "משמרות" ו"מעמדות" הולכים ביחד ומלשון המשנה אפשר לדקדק שהמעמד כולל כעת את המשמר: "על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלם של כהנים של לויים ושל ישראלים".

⁴ לכאורה, המשנה סותרת את עצמה. לאחר שאמרה שהישראלים (המעמד) היו עולים לירושלם, יחד עם הכהנים והלוויים של אותו משמר, היא חוזרת ואומרת שהישראלים שבאותו משמר מתכנסים בעריהם. ונראה שהמונח "מעמד", בכל הקשור לישראלים, אכן נחלק לשניים: לאותו מעמד שהיה נלווה לכהנים וללוויים ועולה איתם לירושלם, ואותו מעמד שהיה נשאר בעיר המחוז ומקדש עצמו לתורה ותפילה. וכך נראה בפשטות בכל המקורות (חלקם נביא להלן), וצריך רק לדקדק מתי "מעמד" מתייחס לאלו העולים ומתייחס לאלו הנשארים. ובשורה תחתונה, הישראלים של אותו אזור – אותו משמר – נחלקו לשלוש קבוצות: אלה שעלו לירושלם, אלה שנשארו בעיר והקדישו עצמם לתורה ותפילה (שזה הגרעין הראשוני של בית הכנסת ובית מדרש בכל עיר וסדר התפילה) וכל השאר שהמשיכו במעשיהם דבר יום ביומו (מישהו צריך להמשיך לעבוד).

⁵ קטע זה שאנשי המעמד היו מתעניין לא נמצא בנוסח המשנה שבירושלמי שנראה להלן והרצף בין הקטע הראשון והשלישי ברור. אבל בתלמוד הבבלי הוא נמצא ומתקשר למסכת תענית, שהיא מקור ראשי לנושא המעמדות. נראה שמכאן ואילך מתמקדת המשנה באנשי המעמד שנשארו בעירם שהיו מתאספים לתפילות וללימוד תורה כפי שנראה להלן. ראה תוספתא מסכת תענית פרק ג הלכה ג: "הגיע זמן המשמר, כהני ולווי עולין לירושלם. וישראל שבאותו משמר שאין יכולין לעלות לירושלם, מתכנסין לעריהן וקורין מעשה בראשית ובטלין מן המלאכה כל אותה שבת". שבת כאן הוא שבוע שהוא משך הזמן של כל משמר ומעמד.

⁶ להבנת משנה זו, כדאי להחזיק בחומש בראשית ולשים לב לחלוקת פרק א לפרשות, היינו שורות שאינן מלאות עד סופן (ויש ביתרת השורה האות פ, היינו פרשה פתוחה). ביום ראשון היו קוראים את מעשה יום ראשון ושני.

⁷ מעשה יום שני ויום שלישי. ולא היו קוראים את הקריאה הרגילה ביום שני של פרשת השבת הקרובה, כפי שאומרת המשנה במסכת מגילה פרק ג משנה ד: "לכל מפסיקין, בראשי חדשים בחנוכה ובפורים בתעניות ובמעמדות וביום הכפורים".

⁸ מעשה יום שלישי ורביעי.

⁹ מעשה יום רביעי וחמישי.

¹⁰ מעשה יום חמישי ושישי. ולא היו קוראים את הקריאה הרגילה ביום חמישי של פרשת השבת הקרובה, כנ"ל בהערה 7.

"תוצא הארץ" "ויכלו השמים"¹¹ פרשה גדולה קורין אותה בשנים והקטנה ביחיד,¹² בשחרית ובמוסף. ובמנחה נכנסין וקורין על פיהן כקורין את שמע.¹³ ערב שבת במנחה לא היו נכנסין מפני כבוד השבת.¹⁴

תלמוד ירושלמי מסכת תענית פרק ד הלכה ב

אמר רבי יונה: אילין תמידין, קרבנותיהן של כל ישראל אינן.¹⁵ אם יהיו כל ישראל עולין לירושלים, לית כתיב אלא: "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך". אם יהו כל ישראל יושבין ובטילין, והא כתיב: "ואספת דגנך" - מי אוסף להם את הדגן? אלא שהתקינו הנביאים הראשונים עשרים וארבע משמרות, ועל כל משמר ומשמר היה עמוד בירושלים של כהנים ושל לויים ושל ישראל.¹⁶

מסכת ביכורים פרק ג משנה ב

כיצד מעלין את הביכורים? כל העיירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד ולנין ברחובה של עיר ולא היו נכנסין לבתים. ולמשכים היה הממונה אומר: קומו ונעלה ציון אל בית ה' אלהינו.¹⁷

גמרא תענית דף כז עמוד א

אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: משה תיקן להם לישראל שמונה משמרות: ארבעה מאלעזר וארבעה מאיתמר. בא שמואל והעמידן על שש עשרה, בא דוד והעמידן על עשרים וארבעה, שנאמר: "בשנת הארבעים למלכות דוד נדרשו וימצא בהם גיבורי חיל ביעזיר גלעד" (דברי הימים א כו לא).¹⁸ ... תניא אידך: משה תיקן להם לישראל שש עשרה משמרות, שמונה מאלעזר ושמונה מאיתמר, וכשרבו בני אלעזר על בני איתמר חלקום והעמידום על עשרים וארבע, שנאמר: "וַיִּמְצְאוּ בְנֵי אֶלְעָזָר רַבִּים לְרֵאשֵׁי הַגְּבָרִים מִן בְּנֵי אֵיתָמָר וַיַּחְלְקוּם לְבְנֵי אֶלְעָזָר רֵאשֵׁים לְבֵית אֲבוֹת שֵׁשָׁה עֶשְׂרֹן וּלְבְנֵי אֵיתָמָר לְבֵית אֲבוֹתָם שְׁמוֹנָה" (דברי הימים א כד ד).¹⁹

¹¹ מעשה יום שישי ושבת, שבחומשים שלנו הוא כבר בפרק ב (אבל במנהג הקריאה בארץ ישראל, הכל בסדרה א של ספר בראשית, ומי שחילק את התורה לפרקים שהיא כידוע [חלוקה נוצרית](#), לא דייק כאן). ומה עם הקריאה בשבת? נראה שהיו קוראים את פרשת השבוע הרגילה. ראה מסכת סופרים יז ו: "מיכן אמרו: לכל מפסיקין: לראשי חדשים לחנוכה ולפורים ולתעניות ולמעמדות וליום הכיפורים, שיבואו אילו בין בשבת בין בשני בין בחמישי, שאין קורין כסדרן, שמפסיקין סידרון, וקורין באילו; אבל אי אתה יכול לומר בתעניות ובמעמדות ובפורים שיבואו בשבת כדי להפסיק מסדר שבת עליהם, אלא בשאר ימי השבוע, או בשני וחמישי".

¹² זו הבעיה שאין מספיק פסוקים שונים לשלושה הקראים: כהן, לוי וישראל, שכל אחד צריך לקרוא לפחות שלושה פסוקים. הדבר מזכיר את קריאת התורה בראש חודש וכל אחד יעשה את החשבון ואת החלוקה בעצמו. ראה הדין בהמשך הגמרא שם, דף כז ע"ב, מחלוקת רב ושמואל מה עושים כשאינן מספיק פסוקים. שיטת רב, כפי שאנו נוהגים, לחזור ולקרוא פסוק פעמיים ולעומתו, שיטת שמואל שמותר במקרים כאלה לחצות פסוק לשניים! "רב אמר דולג ושמואל אמר פוסק".

¹³ שבשחרית ובמוסף (אם היה ראש חודש למשל) היו קוראים מתוך הספר, אבל במנחה לא הטריחו להביא ספר, בגלל טרחת התענית, וקראו בעל פה. ועל עניין המוסף במעמדות, ראה משנה א בראש פרק ד במסכת תענית בו אנו עוסקים, ובגמרא תענית כו ע"ב ובעיונים שטיינזלץ שם. ולא הספיקונו לעיין בעניין זה של מוסף במעמדות. והמאיר עינינו יבורך ויעמוד לאיט"א.

¹⁴ ההכנות לשבת דחו את תפילת המעמדות של מנחה של יום שישי ונראה שכל יחיד התפלל לעצמו או שלא התפללו כלל. ובהמשך המשנה שם נמנים עוד אירועים שדחו את תפילת המעמדות והקריאה בתורה, כגון בחנוכה.

¹⁵ אלה התמידין שכל יום, הם קרבנות של כל עם ישראל! (שבאים מתרומת מחצית השקל). במשפט קצר זה, מציג הירושלמי את הדילמה שבמשנה בתענית בה פתחנו את דברינו, איך יתקיים הקרבן ללא מעמד כל השותפים לו, שהם עם ישראל כולו. ראה במקבילה בירושלמי פסחים ד א, שלפני דבריו של רבי יונה מובא שם המשפט: "אינו בדין שתהא עסוק במלאכתך וקרבתך קרב".

¹⁶ הירושלמי מאיר את כל נושא המעמדות מזווית של חיי קיום הפרט והכלל, חול וחג, קמח ותורה, חומר ורוח; והקשר בין "העם שבשדות" ועבודת המקדש. אם יעלה כל עם ישראל לבית המקדש, יום יום, להיות נוכח בקרבן התמיד, מה יהיה על מצוות עלייה לרגל שלוש פעמים בשנה? מה יבדיל בין חול ובין חג? איפה החוויה לעלות לירושלים? אם ישבתו כולם ממלאכה, שהרי אדם צריך לשבות ממלאכה בשעת הקרבת הקרבן (גם אם אינו נוכח) - והתורה אמרה: ואספת דגנך! באו נביאים ראשונים והתקינו משמרות ומעמדות! וכבר דנו בירושלמי זה בדברינו [ואספת דגנך](#) בפרשת עקב ולא נאריך כאן. רק אולי להצביע (או להציע) שנושא המעמדות והמשמרות יכול לשמש מודל חברתי-כלכלי-תורני גם לימינו, בעת חידוש ריבונות ישראל בארצו.

¹⁷ המעמדות מופיעות גם במסכת ביכורים (גם במגילה כ"ל) וממשנה זו אנו למדים על חלוקה גיאוגרפית של ערי מחוז (כנראה על בסיס ערי הלווים), כולל עיירות שנספחות להם. כך אולי גם הכפריים יכלו ליטול חלק במשמרות ובמעמדות דרך חלוקה זו. ראה גמרא שטיינזלץ תענית כז ע"א שמביא טבלה מפורטת של עשרים וארבע משמרות הכהונה ועריהם: משמרת יהויריב במירון, משמרת ידעיה בצפורי, משמרת מלכיה בבית לחם, משמרת מימין בידפת, משמרת חופה בבית מעון ועוד.

¹⁸ זה הפסוק החותם את פרק כו בדברי הימים א, לאחר התיאור המפורט של משמרות הלויים ומחלקות הכהנים (מונח שרווח יותר שם) בפרקים כג-כו שם. ראה בפרט פרק כד המפרט את שמות עשרים וארבעה משמרות הכהונה: "וַיֵּצֵא הַגֹּזֵל הָרֵאשֹׁן לַיהוָה יִרְיָב (שם) לְדַעְיָה הַשָּׁנִי: לְחָרֵם הַשְּׁלִישִׁי לְשַׁעְרֵים הָרְבִיעִי: לְמִלְכָּה הַחֲמִישִׁי לְמִיָּן הַשֵּׁשִׁי ... לְיִשׁוּעַ הַתְּשֻׁעִי לְשִׁכְנִיָּהוּ הָעֶשְׂרִי: לְאֶלְיָשִׁיב עֶשְׂרֵי עֶשְׂרֵי לְקִיָּם שְׁנַיִם עֶשְׂרֵי ... לְכִיָּן אַחַד וְעֶשְׂרִים לְגִמּוֹל שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים: לְדָלְיָהוּ שְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים לְמַעְזִיָּהוּ אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים".

¹⁹ רשימת משמרות, נכון יותר בתי אב של הכהנים נמצאת גם בנחמיה פרק י, בכריתת האמנה: "וּבְכָל זֹאת אֲנַחְנוּ כְּרִיתִים אִמְנָה וְכִתְבִים וְעַל הַחֲתוּם שָׂרֵינוּ לְיִנּוֹן כְּהֻנָּנוּ ... שְׂרִיָּה עֲזַרְיָה יִמְיָה: פֶּשְׁחֹר אֲמַרְיָה מִלְכָּה ... מְשֻׁלֵּם אֲבִיָּה מִיָּן: מַעְזִיָּה בְלִי שְׁמַעְיָה אֶלֶּה כְּהֻנָּים". רשימה נוספת די חופפת נמצאת גם בפרק יב בנחמיה. ובתוספתא תענית פרק ב הלכה א למדנו שבעצם רק "ארבע משמרות עלו מן הגולה: ידעיה חרים פשחור ואמר". עם חידוש היישוב ועבודת המקדש בשיבת ציון "עמדו נביאים שבירושלים ועשאו עשרים וארבע משמרות ובללום והטילום לתוך קלפי". זה אולי ההבדל העיקרי בין המשמרות למעמדות. המשמרות עתיקות יותר ויש להם אחיזה

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת תענית פרק ד משנה ב²⁰

הנה נתבאר לך מלשון זה, כי מלת משמר כוללת כהני משמרה ולוייה ואנשי אותו מעמד. וכאלו אנשי מעמד הם שלוחי כל ישראל והיתה כונתם ומטרתם ההתעסקות בעבודה ותפילה ואינם עוסקין בעסקי עצמן, ותהיה דעתם ומחשבתם בקרבנות. וכשמגיע זמן מעמד, כל מי שהיה מהם מאנשי אותו המעמד קרוב לירושלם, יעלה לירושלם ויהיה מצוי במקדש בזמן הקרבת הקרבן עם הכהנים והלויים שבאותו משמר. ומי שהיה רחוק מירושלם, מתכנסין בבתי כנסיות בעריהם ומתפללין וקורין כמו שאמר.²¹ ויתעסקו בעבודה כל אותה השבת שהיא משמרתם בתפילה וקריאה וצום כמו שיבאר. וקורין במעשה בראשית, כי שלמות המציאות היא העבודה, ואין עבודה אצלינו אלא עם הקרבנות. וכך אמרו: אלמלי קרבנות לא נתקיימו שמים וארץ.²² ואנשי מעמד היו מתעניין ארבעה ימים בשבוע, מיום שני עד יום חמישי. ואינם מתענים ערב שבת מפני כבוד השבת. ולא אחד בשבת כדי שלא יצאו ממנוחות השבת ותענוגיה להתענות בצום ויחלשו.²³

מסכת תענית דף כז עמוד ב

תנו רבנן: אנשי משמר היו מתפללין על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון, ואנשי מעמד מתכנסין לבית הכנסת, ויושבין ארבע תעניות: בשני בשבת, בשלישי, ברביעי, ובחמישי. בשני - על יורדי הים, בשלישי - על הולכי מדברות. ברביעי - על אסכרא שלא תיפול על התינוקות, בחמישי - על עוברות ומיניקות. עוברות - שלא יפילו, מיניקות - שיניקו את בניהם. ובערב שבת לא היו מתעניין מפני כבוד השבת, קל וחומר בשבת עצמה. באחד בשבת מאי טעמא לא? - אמר רבי יוחנן: מפני הנוצרים.²⁴ רבי שמואל בר נחמני אמר: מפני שהוא שלישי ליצירה.²⁵ ריש לקיש אמר: מפני נשמה יתירה. דאמר ריש לקיש: נשמה יתירה ניתנה בו באדם בערב שבת, במוצאי שבת נוטלין אותה ממנו, שנאמר: "שבת וינפש" (שמות לא יז) - כיון ששבת, וי אבדה נפש.²⁶

מסכת יומא דף נג עמוד א

ברורה במקרא ובבית ראשון, מביאים ראשונים ועד הכתובים. ואילו המעמדות הם מתקנת חכמים ויסודן בבית השני ונוסדו על"ג המשמרות. ואנו נבקש לחזור ולהתמקד במעמדות.
²⁰ נחזור ונסכם את נושא המעמדות, דרך פירוש הרמב"ם למשנה במסכת תענית בה פתחנו. ראה תיאור הנושא גם ביד החזקה לרמב"ם, הלכות כלי המקדש פרק ו, שלא נוכל להביאו כאן.

²¹ ובלשונו של הרמב"ם בהלכות כלי המקדש פרק ו הלכה ה: "וקיבוץ לכל תפילה מארבע תפילות אלו ועמידתן שם לתפילה ולתחינה ולבקשה ולקרות בתורה נקרא מעמד".

²² ראה מסכת מגילה דף לא עמוד ב: "במעמדות במעשה בראשית וכו'. מנהני מילי? אמר רבי אמי: אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר: אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיהו לג כה)". וכן הוא בתענית כז ע"ב (אמנם על בסיס פסוק אחר הלקוח מברית בין הבתרים של אברהם). הברית, עליה משתית ירמיהו הנביא את חוקות (פעילות) השמים והארץ, היא, במקורות אחרים, ברית התורה (נדרים לב א, פסחים סח ב) או המילה (נדרים לא ב, שבת קלז ב), אבל כאן, "מעמדות". הרמב"ם שאומר "קרבתנות", יסביר שהמעמדות עומדים על"ג מעשה הקרבנות ועבודת המקדש וקוראים בספר בראשית, לומר שבזכות עבודת המקדש, מתקיימים שמים וארץ. ויש לו סמך גם מהירושלמי מגילה פרק ג הלכה ו: "לנטוע שמים וליסוד ארץ (ישעיהו נא טז) - אלו הקרבנות".

²³ חזרנו לעניין הצום והתענית, שנראה מיד בסמוך.

²⁴ רש"י מפרש: "מפני הנוצרים - שעושים אותו יום טוב שלהם". אז למה לא לצום? אולי, אדרבא. שטיינזלץ מפרש: "ויאמרו שאף ישראל מחשיבים אותו". וגם הסבר זה לא כ"כ ברור. מה גם שהיו צמים כל ימי השבוע (להוציא שישי ושבת). אך במקבילה במסכת סופרים פרק יז הלכה ד הנ"ל מצאנו את ההסבר הבא: "מפני הנוצרים, שלא יאמרו: על כי אנו שמחים בראשון, הם מתעניין בו". היינו כדי לא לעורר את כעס הנוצרים; ומכאן שמדובר כבר בתקופה בה הדת הנוצרית הייתה השלטת. אבל מיד הוא דוחה הצעה זו במילים: "אבל אמרו חכמים בזמן המעמדות לא היו חוששין לאיבת גוי", היינו שהנוצרים מבינים שהצום ביום ראשון קשור בנושא המעמדות ואולי גם הכירו אותו. ומכאן שהמעמדות נהגו גם הרבה אחרי חורבן הבית! ועכ"פ, נראה שהקטע במסכת סופרים דורש עיון נוסף.

²⁵ שהאדם נברא ביום שישי ויום ראשון הוא שלישי ליצירתו. ויש מסורת לחז"ל, עפ"י הפסוק: "ביום השלישי בהיותם כואבים" מספר בראשית פרשת שכם ודינה, שהיום השלישי להחלמה לאחר מחלה או פציעה, הוא היום הכי קשה. ויצירת האדם היא כמו לידה.

²⁶ ראה מדרש אגדה (בובר) על הפסוק: "שבת וינפש - שבת ממלאכה וינפש ממחשבה". ובפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שם: "וביום השביעי שבת וינפש - וטרם יום השבת שבת ממלאכה, וינפש ממחשבה". בא ריש לקיש ודורש פסוק זה לא על כניסת השבת, לא על השביעה מהמלאכה עם כניסת היום השביעי הוא שבת שהוא פטת הפסוק, אלא על היציאה מהיום השביעי חזרה לימי החול - על יום ראשון! בגמרא, מובאת דרשתו של ריש לקיש כהסבר שלישי למה אנשי המעמד (או המשמר) לא היו מתענים ביום ראשון, לצד הסברם של רבי יוחנן ורבי שמואל בר נחמני. אך במסכת סופרים הנ"ל, לא מובאת כלל שיטת רבי שמואל בר נחמני, ואילו הצעתו של רבי יוחנן "מפני הנוצרים" נדחית בטענה שראינו שבזמן המעמדות אין לחשוש מאיבת הגויים (הנוצרים). נשארה רק שיטת ריש לקיש שביום ראשון האדם נחלש עקב יציאת הנשמה היתירה שנתווספה לו בשבת (תופעה ידועה לרבים הסובלים מעייפות וכאובן ביום ראשון) - "ווי שאבדה הנפש", נגמר הנופש. ודווקא בשבת התחלפו המשמרות! כל הקשר בין המעמדות לנוצרים ואולי גם לכתות אחרות שקמו אחרי החורבן, צריך עיון ולימוד נוסף.

יצא ובא לו דרך כניסתו ... מקיש יציאתו מגבעון לירושלים לביאתו מירושלים לגבעון. מה ביאתו מירושלים לגבעון - פניו כלפי במה כדרך ביאתו, אף יציאתו מגבעון לירושלים - פניו כלפי במה כדרך ביאתו. וכן כהנים בעבודתו, ולוים בדוכן, וישראל במעמדן, כשהן נפטרים - לא היו מחזירין פניהן והולכין, אלא מצדדין פניהן והולכין. וכן תלמיד הנפטר מרבו לא יחזיר פניו וילך, אלא מצדד פניו והולך.²⁷

סדר רב עמרם גאון (הרפנס) סדר מעמדות

אלו המעמדות: ביום ראשון קורין "בראשית ברא אלהים וגו', עד ויהי ערב ויהי בקר יום אחד". נביאים: כה אמר האל ה' בורא שמים וגו', עד בטרם תצמחנה אשמיע אתכם (ישעיהו מג ה-ט). פרשת המן בכל יום ויום ... עשרת הדברים ... פרק ראשון ממסכת תמיד ... איזהו מקומן של זבחים ... וביום הראשון קורין כתובים. לדוד מזמור לה' הארץ ומלואה וגו'. וקורין הלכה. ונשלמה פרים שפתינו בתשלום פרי קרבנותינו. ובכל יום ויום קורין: כל אלה בהיות היכל על יסודו ומזבח על מכונו, ועכשיו חרב מקדש ובטלה עבודה ואין לנו בעונותינו, לא אשם ולא אישים, לא בדים ולא בלולה. לא גבול ולא גורלות, לא דביר ולא דקה ...

ביום השני קורין בתורה, מן ויאמר אלהים יהי רקיע עד ויהי בקר יום שני (בראשית א ו-ח). נביאים: שירו לה' שיר חדש וגו'. עד אלה הדברים עשיתם ולא עזבתם (ישעיהו מב י-טז). וקורא פרשת המן (שמות טז ד-לו). ואחר סודר סדר התמיד ואיזהו מקומן ועשרת הדברים. פרק שני דתמיד מן ראוהו אחיו וגו' עד סוף פרקא. ואחר קורא כתובים: שיר מזמור לבני קרח גדול ה' וכו' (תהלים מח). ואחר קורא פטום הקטורת. וקורא הלכה ונשלמה פרים שפתינו. ואומר אין כאלהינו ...

ביום השלישי קורין בתורה מן ויאמר אלהים יקוו המים וגו'. עד ויהי בקר יום שלישי (בראשית א ט-יג). נביאים: ויקנא ה' לארצו וגו'. עד ולא יבושו עמי לעולם (יואל ב יח-כז). כתובים: מזמור לאסף אלהים נצב וגו' (תהלים פב)

ביום הרביעי ... ביום חמישי ... ביום השישי ... ביום השביעי ...

זה המנהג הנכון לנהג היחידים אנשי מעשה. והצבור אין נוהגין כן, שלא יתבטל איש איש ממלאכתו אשר המה עושים, ומקצרין ואומר אחר סיום, קדיש. חזק.²⁸

מסכת ברכות דף יב עמוד א²⁹

²⁷ מדובר כאן בדרך ארץ, שמתחילה בכהן הגדול, ממשיכה בשאר באי המקדש ועוברת לדרך ארץ של תלמיד לפני רבו, שכשיצוא ונפרד, ילך לאחור כשפניו אל הקודש (אל רבו) ולא יפנה לו גב. כפי שנוהגים רבים כשיצאים מרחבת הכותל, למשל. האסמכתא היא הפסוק בדברי הימים ב א יג: "וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה לְבָמָה אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן יְרוּשָׁלַם מִלְפָּנַי אֶהָל מוֹעֵד". ולא הבאנו עניין זה כאן, אלא בשל הביטוי המשולש: "כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם", שחוזר גם בגמרא מגילה ג ע"א: "כהנים בעבודתן ולוים בדוכן וישראל במעמדן - כולן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה". ובגמרא זבחים יט ע"א: "כהנים בעבודתן ולוים בדוכן וישראל במעמדן - פטורין מן התפילה ומן התפילין". ראה עוד בפירוש רשב"ם לדברים יד כג: "למען תלמד ליראה - כשתראה מקום שכינה וכהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם". ובתפילותינו במועדים (בתפילת מוסף) הנוסח קצת שונה, ע"י הגאונים, כך נראה: "והשב ישראל לנויהם. והשב כהנים לעבודתם ולוים לשירים ולזמרים" (סדר רב עמרם גאון). וכבר דקדקו מי שדקדקו: למה שונה בישראל ממעמדם לנוויהם? היו שתוצו שנווה הוא בית המקדש והיו שתוצו שקודם צריך עם ישראל לחזור לארצו, היא נווהו, ולמעמדו במשפחת העמים, ואח"כ יחזרו "כהנים לעבודתם, ולוים לדוכנם וישראל למעמדם".

²⁸ מהשלישייה: "כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם" שרד האחרון והורחב במרוצת הדורות וחובר לשיר של יום וללימוד קצר מכל אחד ממקורות היהדות המרכזיים: תורה, נביאים, כתובים, משנה, תלמוד, מדרשים ובהמשך גם זוהר. ומהגאונים עבר הנושא לסיפורים רבים ובפרט לחוק לישראל של החיד"א שהרחיב מאד בנושא. ראה איך עניין המעמדות מצטרף לרשימת הספרים וסדר הלימוד של בן תורה: "מכאן אתה למד שגדולה בינה לפני הקב"ה יותר מן התורה, שאפילו אדם קורא תורה נביאים וכתובים ושונה משנה ומדרשים הלכות ואגדות שמועות ותוספות מושבות ומעמדות והגדות וכל סדרי בראשית ואין בו בינה - אין תורתו שוה כלום, שנאמר: ובינת נבונים תסתתר (ישעיהו כט)" (אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עקיבא, רבי עמוד 411). שים לב לביטוי "מושבות ומעמדות", מה פירוש "מושבות"? ובמקבילה במדרש אותיות דר"ע מצאתי "מושלות", היינו: משלים.

²⁹ אמרנו שנתמקד במעמדות, אבל לא יכולנו שלא לסיים במדרש זה, המחזיר אותנו למשמרות.

ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר היוצא. מאי ברכה אחת? אמר רבי חלבו: משמר היוצא אומר למשמר הנכנס: מי ששָׁפַן את שמו בבית הזה, הוא ישכין ביניכם אהבה ואחוה ושלוש וריעות.³⁰

שבת שלום
מחלקי המים

³⁰ חילופי המשמרות (ואתן המעמדות) היה בשבת, עפ"י הפסוק בדברי הימים ב כג ח: "בְּאֵי הַשְּׁבֹתָ עִם יוֹצְאֵי הַשְּׁבֹתָ". המשמר היוצא מברך את המשמר הנכנס בברכת "אהבה ואחוה ושלוש וריעות", שיזכו להשלים את משמרתם בשלוש וללא פגע. אולי בדומה לכך, ההורים המביאים את ילדיהם (המשמר הנכנס) לחופה, מאחלים להם שיזכו להקים בית של: "אהבה ואחוה ושלוש וריעות" (ברכת חתנים, גמרא כתובות ח ע"א). מקום נוסף בו מצאנו ביטוי זה, הוא בתפילת רבי אלעזר בסוף התפילה, גמרא ברכות טז ע"ב: "רבי אלעזר בטר דמסיים צלותיה אמר הכי: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשכן בפורינו אהבה ואחוה ושלוש וריעות, ותרבה גבולנו בתלמידים, ותצליח סופנו אחרית ותקוה, ותשים חלקנו בגן עדן, ותקננו בחבר טוב ויצר טוב בעולמך, ונשכים ונמצא יחול לבבנו ליראה את שמך, ותבא לפניך קורת נפשנו לטובה". אמן כן יהיה רצון.